

Eindexamen tehatex havo 2004-II

havovwo.nl

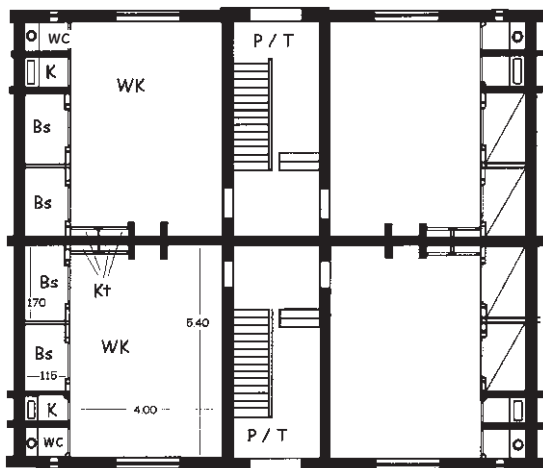
figuur 1 tot
en met 5

1: woningen Marnixstraat

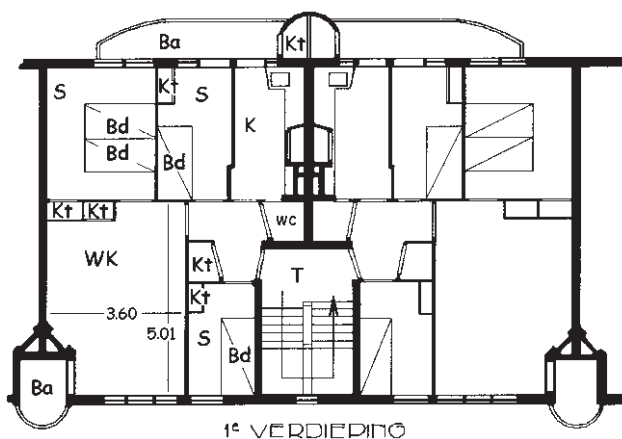
2: interieur Marnixstraat

3: plattegrond van vier woningen Marnixstraat

bij figuur 3 en figuur 4

- Ba = balkon
- Bd = bed
- Bs = bedstede
- k = keuken
- Kt = kast
- P = portaal
- S = slaapkamer
- T = trappenhuis
- WK = woonkamer

4: plattegrond van twee woningen van De Klerk

5: ingangspartij De Klerk

Architectuur

Vragen bij afbeelding 1, 2 en 3

Als gevolg van de industriële revolutie trokken aan het eind van de negentiende eeuw veel mensen van het platteland naar de steden om in de fabrieken te gaan werken. Er waren aanvankelijk veel te weinig woningen voor al die arbeidersgezinnen. Omstreeks 1880 werden er door particuliere ondernemingen huizen gebouwd waarin veel gezinnen konden worden ondergebracht. Op figuur 1 op de pagina hiernaast zie je een woningblok in de Marnixstraat in Amsterdam. Figuur 2 is een interieurfoto en op figuur 3 zie je de plattegronden van vier (zogenaamde rug-aan-rug) woningen in de Marnixstraat.

Bekijk figuur 2 en de plattegrond op figuur 3.

De woonomstandigheden voor de gezinnen in de Marnixstraat waren verre van ideaal.

- 3p 1 Bespreek drie nadelen van deze woningen.

Om de woonomstandigheden van de arbeiders te verbeteren werd in 1902 de Woningwet aangenomen. De overheid stelde bouwgrond ter beschikking en verleende een vorm van huursubsidie. Er werden woningbouwverenigingen opgericht, die opdrachten gaven aan architecten. Michel de Klerk bouwde vanaf 1915 in verschillende Amsterdamse wijken arbeiderswoningen. Op afbeelding 1 zie je een (presentatie)tekening van het Spaarndammer-plantsoen en op afbeelding 2 zie je woningen die hij in 1922 op het Thérèse Schwartzplein bouwde.

Op het eerste gezicht lijkt de straat op afbeelding 2 te bestaan uit een rij vrijstaande huizen, maar onder elk dak bevinden zich steeds zes aparte woningen. Op figuur 4 op de pagina hiernaast zie je de plattegronden van twee van die woningen. Op figuur 5 zie je een detail van een gevel waarop de ingang en het trappenhuis te zien zijn.

In deze huizen van De Klerk zijn de woonomstandigheden van de gezinnen aanmerkelijk verbeterd. Dat is al af te leiden uit de plattegrond.

- 2p 2 Leg uit waarom de woonomstandigheden verbeterd zijn. Doe dit aan de hand van twee aspecten van de plattegrond op figuur 4.

Bekijk afbeelding 2 en figuur 5.

De woonblokken lijken vrijstaande huizen. Je krijgt niet de indruk dat elk blok in zes appartementen is verdeeld.

- 2p 3 Noem twee kenmerken waardoor dat komt.

De Klerk ontwierp ook meubels. Op figuur 6 hieronder zie je een tafel en twee leunstoelen. De arbeiders die in de door hem gebouwde huizen woonden, konden zich zijn meubels echter niet permitteren.

figuur 6

- 1p 4 Leg aan de hand van figuur 6 uit waarom deze meubels te duur waren voor arbeiders.

Op afbeelding 3 zie je verschillende details van huizen die door De Klerk zijn gebouwd. Hij gebruikte de bakstenen niet alleen als bouwstenen, maar liet ze een belangrijke rol spelen in de vormgeving van zijn gevels. Hij varieert door verschillende soorten baksteen te gebruiken en door die op een fantasierijke manier toe te passen.

Bekijk afbeelding 3.

- 2p **5** Noem drie verschillende manieren waarop variatie ontstaat door het *soort bakstenen* dat hij gebruikt.
- 3p **6** Noem drie manieren waarop hij bij de *verwerking van de stenen* variatie aanbrengt in de gevels.

In 1924 schreef de directeur van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten een brief aan het kunstblad Wendingen: “Zoo even zag ik de Wendingen-aflevering met de teekeningen van De Klerk. Ik vind ze uitmuntend en heb er een hartelijke hoogachting en bewondering voor. Wat een hand en wat een kijk op de dingen! (...) Was deze zoo sympathieke Kunstenaar wel Architect? Of liever: is zijn werk als architect zoo ten volle de uitdrukking zijner begaafdheid als men het voorgesteld heeft?”

Uit dit citaat blijkt dat De Klerk meer een kunstenaar dan een architect gevonden wordt.

- 1p **7** Bespreek dit aan de hand van de afbeeldingen.

De architectuur en de meubelontwerpen van De Klerk behoren tot de zogenoemde Amsterdamse School.

- 1p **8** De Amsterdamse School wordt gerekend tot de volgende stijlbeving:
- A Art Nouveau
  - B Expressionisme
  - C Surrealisme

Noteer het juiste antwoord.

Toen De Klerk in 1923 stierf zei iemand die in een van zijn huizen gewoond had: “Hij is heengegaan, de man van onze woningen. Hoe zullen wij arbeidersvrouwen dezen stoeren werker moeten gedenken, voor wat hij gedaan heeft voor onze mannen en kinderen. Is het niet heerlijk uit de vermoeienissen van den dag te komen in een huis gebouwd uit louter genot en huiselijk geluk? Is het niet of iedere steen je toeroept: Komt allen, gij werkers en rust uit in je huis, dat er is voor u. Is het Spaarndammerplantsoen geen sprookje dat je als kind gedroomd hebt?”

Bekijk de tekening op afbeelding 1.

De bewoonster vond het Spaarndammerplantsoen ‘een sprookje’.

- 1p **9** Geef aan in welk opzicht dit plein aanleiding geeft tot die associatie.

Hollands landschap

Vragen bij afbeelding 4, 5 en 6

Op afbeelding 4 zie je een landschap van Jacob van Ruisdael, geschilderd omstreeks 1675. Het is een van de vele gezichten op Haarlem van zijn hand.

Ruisdael plaatste de horizon laag, terwijl hij toch een hoog standpunt inneemt.

- 2p **10** Noem twee aspecten van het schilderij waaraan je ziet dat de schilder een hoog standpunt inneemt.
- 2p **11** Leg uit waarom Ruisdael *een hoog standpunt combineert met een lage horizon*.

Ruisdael is beroemd om zijn lichtbehandeling: het lijkt of de zon tussen de wolken door hier en daar een stukje van het landschap sterk belicht.

- 3p **12** Noem drie effecten van deze ‘spotlights’.

In de zeventiende eeuw ontstonden in de Hollandse schilderkunst allerlei genres, waarvan het landschap er een was.

- 2p **13** Leg uit waarom in die tijd zoveel verschillende genres ontstonden. Noem twee oorzaken.

Op afbeelding 5 zie je een schilderij uit 1908 van Piet Mondriaan, *Bos bij Oele*. Mondriaan schilderde in zijn vroege periode veel landschappen, maar daarbij ging het hem niet om een exacte weergave van de werkelijkheid.

3p 14 Leg aan de hand van twee aspecten van de vormgeving uit waaraan je dat kunt zien.

Mondriaan was op zoek naar een nieuwe kunst. Hij wilde 'van het materiële naar het spirituele', of van het tastbare naar het geestelijke.

In het schilderij op afbeelding 5 is dit streven naar het 'hogere' of het 'hemelse' terug te vinden.

3p 15 Leg aan de hand van drie aspecten uit waaraan je dat kunt zien.

Op afbeelding 6 zie je een werk uit 1998 van Robert Zandvliet. Hij zegt: "Een landschap schilderen dat met deze tijd te maken heeft, dat is vreselijk moeilijk. (...) Ik zie het niet als een stap achteruit. Ik probeer het beeld van een landschap opnieuw te definiëren."

3p 16 Geef aan de hand van drie aspecten aan waarom dit schilderij als een landschap kan worden gezien.

Zandvliet zegt verder: "De grote landschappen flitsen voorbij alsof je ze uit een rijdende trein ziet. Misschien ben ik zozeer een kind van mijn tijd dat ik ze ook niet anders kan zien."

3p 17 Noem drie manieren waarop het schilderij deze ervaring oproept.

Beelden in Nederland

Vragen bij afbeelding 7, 8 en 9

Op afbeelding 7 zie je een beeld uit 1965 van de Nederlandse kunstenaar André Volten. Het staat in een nieuwbouwwijk in Den Haag en is voor deze plaats gemaakt. Volten werkte meestal in opdracht en maakte veel abstracte plastieken. In bijna elke grote stad in Nederland staat wel een beeld van hem. De sculptuur op afbeelding 7, ook te zien op figuur 7 hieronder, is gemaakt van stalen profielbalken.

figuur 7

Bekijk afbeelding 7 en figuur 7.

Volten zorgde er altijd voor dat zijn beelden als vanzelfsprekend in de omgeving werden opgenomen. Dat geldt ook voor dit beeld.

1p 18 Leg uit hoe Volten dat heeft bereikt.

Eindexamen tehatex havo 2004-II

havovwo.nl

Het beeld op afbeelding 7 is gemaakt in de traditie van het constructivisme. Volten wordt in zijn beginjaren dan ook een neo-constructivist genoemd.

- 2p 19 Noem twee kenmerken van het beeld die typerend zijn voor het constructivisme.

Op afbeelding 8 zie je een beeld uit 1986 van roze graniet. Het is eveneens van Volten en het bevindt zich voor het Muziektheater in Amsterdam. Aan de ene kant steekt de ring een halve meter boven de straat uit, terwijl hij aan de andere kant veertig centimeter in de grond zinkt.

Het beeld is speciaal voor deze omgeving gemaakt.

- 2p 20 Noem twee manieren waarop het beeld aansluit bij de omgeving.

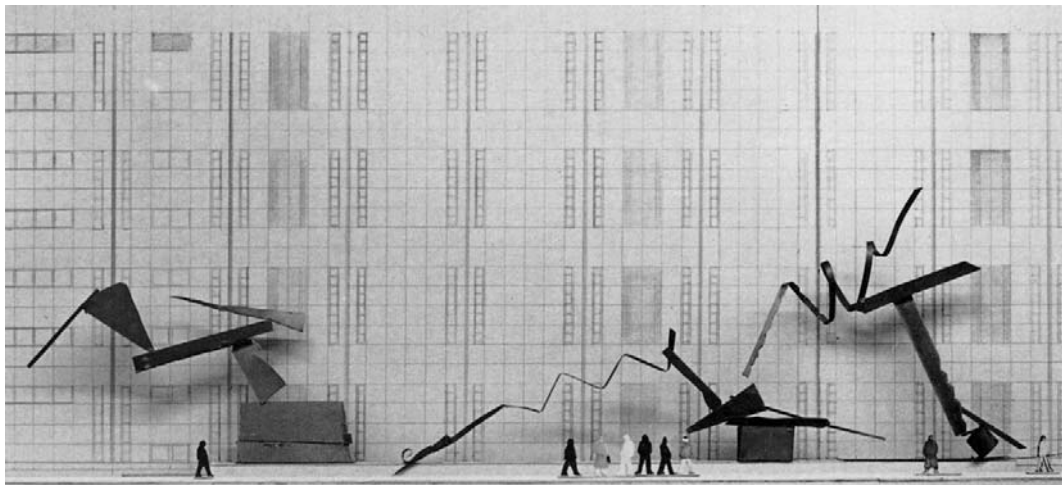
Volten groeide op in een socialistisch milieu. Hij was van mening dat een kunstenaar met beide benen in de maatschappij moest staan. Zijn sociale betrokkenheid blijkt onder meer uit het beeld op afbeelding 8.

- 1p 21 Geef een argument voor deze bewering.

Op afbeelding 9 zie je een stalen beeld uit 1988, eveneens van een Nederlandse beeldhouwer, Auke de Vries. Het is in opdracht van de PTT gemaakt voor hun expeditieknoppunt bij station Hollands Spoor in Den Haag. Het beeld staat op een smalle sokkel voor de achtergevel van het gebouw en is alleen te zien vanaf de perrons.

Op figuur 8 hieronder zie je een maquette.

figuur 8

Het werk van De Vries is evenals dat van Volten abstract: “Mensen willen altijd graag herkennen, maar ik wil juist iets dat géén herkenning geeft. De werkelijkheid verandert voortdurend en ik wil dát vormgeven wat je nog niet kent. Ik wil een nieuwe werkelijkheid.” (*Auke de Vries, 1988*)

Het beeld op afbeelding 9 ziet er weinig stabiel uit. Dit is kenmerkend voor het werk van De Vries.

Bekijk ook figuur 8 hierboven.

- 1p 22 Leg uit hoe het komt dat het beeld er onstabiel uitziet.

De Nederlandse Spoorwegen, bang voor ongelukken vanwege voorbijrazende treinen en de elektrische bedrading in de buurt van het kunstwerk, vroeg of De Vries het beeld aan de gevel wilde bevestigen. Maar dat wilde de kunstenaar niet. Het staat nu op een eigen ‘perron’, los van het gebouw.

- 1p 23 Leg uit waarom het voor dit beeld van belang is dat het losstaat van het gebouw.

De beelden van De Vries worden wel eens vergeleken met schrift. Hij zei ooit dat hij dit beeld “...als een handtekening op de architectuur gezet” heeft.

Bekijk afbeelding 9 en de maquette op figuur 8 hierboven.

- 3p 24 Noem drie aspecten waardoor dit werk op schrift lijkt.

Bekijk afbeelding 9.

- 1p **25** Vind je dat dit beeld in zijn omgeving past? Geef een argument voor je antwoord.

Volten en De Vries maken beiden abstract werk. Vergelijk het beeld op afbeelding 7 met dat op afbeelding 9. Beide zijn van staal en zijn samengesteld uit losse elementen. Maar het beeld van De Vries op afbeelding 9 lijkt ‘verhalender’ dan dat van Volten.

- 2p **26** Leg dit uit. Betrek beide beelden in je antwoord.

De werken die Auke de Vries in opdracht voor openbare ruimten maakte, zijn door het publiek niet altijd even positief ontvangen. Ze waren vaak aanleiding tot felle discussies. De werken van Volten riepen daarentegen minder weerstand op.

- 2p **27** Geef hiervoor een verklaring. Betrek het werk van beide kunstenaars in je antwoord.

Vissersvrouwen

Vragen bij afbeelding 10 tot en met 14

Op afbeelding 10 zie je *De nettenboetsters*, een aquarel uit 1886 van Jozef Israëls. Vrouwen repareren visnetten aan het strand van Scheveningen.

Een criticus van de Nieuwe Rotterdamse Courant schreef in 1894 dat het een levendig schilderij is, “...een mooi en belangrijk beeld van een brokje Hollandsch volksleven.”

Bekijk afbeelding 10.

De levendigheid wordt vooral veroorzaakt door de witte kapjes van de vrouwen.

- 2p **28** Leg aan de hand van twee aspecten uit hoe de witte kapjes bijdragen aan de levendigheid van het schilderij.

Israëls eerste visserstaferelen hadden vooral de dramatiek van het vissersleven tot onderwerp, maar in de loop van zijn carrière, onder invloed van de Franse schilderkunst, richtte hij zich meer op de werkzaamheden van de vissers in plaats van op hun leed.

Bekijk afbeelding 10.

- 1p **29** Bij welke stroming in de schilderkunst sluit dit aan?

Israëls wordt wel een voorloper van de Haagse School genoemd, een Hollandse variant op het Franse impressionisme. De aquarel op afbeelding 10 is dan ook verwant met het impressionisme.

- 2p **30** Noem twee aspecten van dit werk waaruit deze verwantschap blijkt.

Er is ook een verschil met de schilderkunst van het Franse impressionisme. Dat ligt voor een deel aan de aquareltechniek, waarbij losse toetsen ineen vloeien.

- 1p **31** Noem nog een belangrijk verschil met het Franse impressionisme.

Op afbeelding 11 zie je *De storm* uit 1916 van Bart van der Leek.

Het schilderij geeft een beeld van de eeuwige strijd van de mens tegen de natuur.

- 2p **32** Leg aan de hand van twee aspecten uit waaraan je dat kunt zien.

Anders dan Israëls streeft Van der Leek niet naar een naturalistische weergave van de werkelijkheid.

- 3p **33** Geef aan op welke manier Van der Leek de werkelijkheid weergeeft. Noem drie aspecten.

De vrouwen op afbeelding 10 en 11 zijn gehuld in Scheveningse klederdracht met donkere rokken en blauwe omslagdoeken. In de vissersdorpen langs de Nederlandse kust heeft het dragen van deze 'kostuums' het langst standgehouden omdat de vrouwen daar een hechte groep vormden. Ze waren op elkaar aangewezen als hun mannen maandenlang op zee vertoefden.

Van der Leek symboliseert de saamhorigheid van deze Scheveningse vissersvrouwen in zijn vormgeving.

2p **34** Noem twee manieren waarop hij dat doet.

Later zei Van der Leek: "Het was in 1917 dat *De Stijl* werd opgericht. Al spoedig heb ik mij daarvan gedistantieerd, omdat ik meende, hoewel ogenschijnlijk gelijk, toch een ander uitgangspunt te hebben dan de overigen. Het schilderen is voor mij altijd de representant¹⁾ geweest van het gewone leven, van de zogenaamde abstractie heb ik altijd weinig moeten hebben."

2p **35** Noem twee aspecten van het werk op afbeelding 11 waaruit blijkt dat hij het leven herkenbaar wilde weergeven.

Op afbeelding 12 zie je een prentbriefkaart van Scheveningen uit het begin van de twintigste eeuw met een (bewerkte) foto van een vissersvrouw. De kaart geeft een ander beeld van de Scheveningse vissersvrouw dan de schilderijen op afbeelding 10 en 11 en dat hangt samen met de functie van zo'n kaart.

3p **36** Leg dit uit. Noem ook twee aspecten die bijdragen aan het gegeven beeld.

Behalve schilders hebben ook mode-ontwerpers zich laten inspireren door klederdracht. Op afbeelding 13 zie je een foto van een vrouw in Zeeuwse klederdracht, op afbeelding 14 een modefoto uit een tijdschrift van 1991. De hoed van het model, geïnspireerd op de Zeeuwse schelpmuts, is een ontwerp van Elizabeth van der Helm.

Vergelijk afbeelding 13 en 14.

Afgezien van de vorm van het hoofddekseel zijn er nog andere overeenkomsten in de aankleding van beide vrouwen.

3p **37** Noem er drie.

Toch heeft de kleding op afbeelding 14 een totaal ander karakter dan de kleding op afbeelding 13.

2p **38** Bespreek dit verschil in karakter.

---

noot 1

representant: vertegenwoordiger